

Hayat

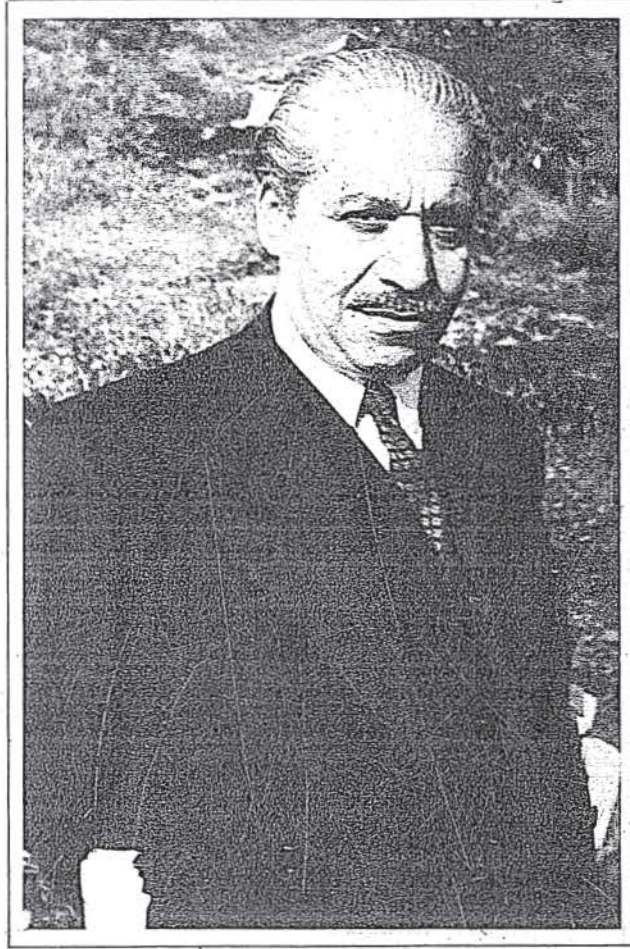
TARİH

Şayı : 11 Aralık 1972 • 5 Lira

MECMUASI

İlavemiz :
Asırlar Boyunca Selânik

Hattat Hâmid Aytaç.

Hattat Hâmid Aytaç

Yazan: Ali Alparslan

YALNIZ memleketimizde değil bütün Orta-Doğu İslâm memleketlerinde de şöhret kazanmış ve hepsine güzel eserler vermiş olan Hâmid Aytaç 1891 yılında Diyarbakır'da Ulucami, İmâdiye mahallesinde doğmuştur. Babası Zülfikar Ağa adında bir kimse olup, onun

da babası Âdem-i Âmidî'dir. (Âmidî, Diyarbakırlı demektir).

Hâmid Bey'in büyük babası olan Âdem-i Âmidî de hattattır. Küçük Hâmid önce Ulucami bitişliğindeki Sıbyan mektebi'ne yazdırılır ve okuyup yazmayı burada öğrenir. Zaten san'atkâr bir

âileden yetişen Hâmid, burada dikkati çeker ve sonradan Diyarbakır ilk devre milletvekillerinden olan hocası Mustafa Âkif Tütenk'ten yazı dersi alır, böylece Hâmid'de yazı aşkı başlar. Yazıya olan bu sevgisinden dolayı bir gün Kur'ân-ı Kerîm'in kenarında elinde olmayarak nesih yazısını takliden bir âyet yazar. Hocası bu hareketini beğenmediği, hoş karşılamadığı için küçük Hâmid'i falakaya çekerler; ama o hocasına kat'iyen kızgın değildir. Bugün dahi adı geçince onu hayırla yadettiktedir.

Sıbyan mektebini bitirdikten sonra Diyarbakır askerî rüşdiyesine devam başlayan san'atkâr burada da resim hocası jandarma kolağalarından Ahmed Hilmi Bey'den Sülûs, Vâhid Efendi'den de Rık'a yazısı meşketmiş ayrıca Kavas-ı Sagır imamı Said Efendi ile idâdî yazı hocalarından, akrabası Abdüsselâm Efendi'den de yazı yazmıştır. Rüşdiyede aynı zamanda hocaları olan Ahmed Hilmi Bey ile Vâhid Efendi'den Latince el yazısıyla Roman ve Gotik yazılarını öğrenmiş ve böylece yazıya karşı olan aşkını meydana koymuşsa da diğer derslerine fazla çalışma imkânını bulamayınca o yıl sınıfta kalmıştı. Bu yüzden babası yazı ile uğraşmasını menetti. Ancak güzel bir tesadüf onun tekrar yazı sahasına çıkmasına vesile oldu. II. Abdülhamid'in tahta çıkmasının yıldönümü münasebetiyle şehrin belediyesi tarafından bez üzerine yazdırılan levhalara yardım dolayısıyla takdir edilmesi ve emeğine mukabil bir altın lira ile mükâfatlandırılması, babasının fikrini değiştirmiş ve oğlunun kabiliyetini takdir ederek onun tekrar yazı ile meşgul olmasına müsaade etmiştir.

Yazı kadar resme de meraklı olan Hâmid, meşhur ressam Ali Rıza Bey'in mektebinden yetişmiş olan yukarda adını zikrettiğimiz resim hocası A. Hilmi Bey'den sülûs yazısından başka resim yapmayı da öğrendi ve böylece daha

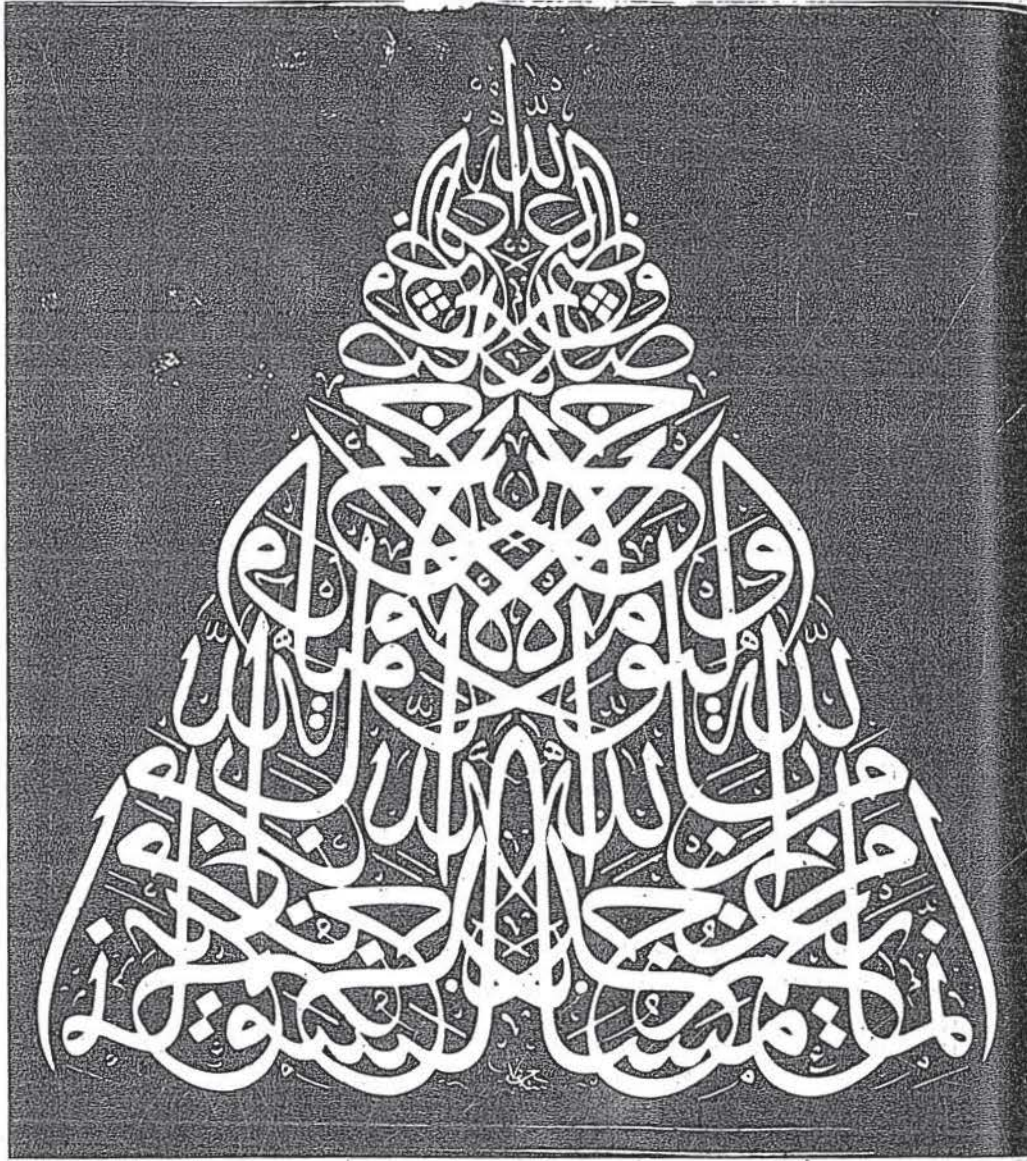
genç yaşında ilerideki hayatının istikametini çizmeye başladı.

Bu sırada, bu kabiliyetli öğrencinin merhum Hasan Ferid Bey'in atlas haritasını, san'atkâr bir haritacı gibi, aslından fark edilmeyecek bir şekilde çizmesi, coğrafya hocasının takdirini ve dikkatini çekti ve bu eser rüşdiyenin müzesine alındı.

Rüşdiyeden sonra Diyarbakır idadîsine devam başladı. Burada Sülûs ve Celî Sülûs'te usta bir hattat olan akrabasından Abdüsselâm Efendi'den yazı tahsiline devam etti. Hâmid Bey'in ifadesine göre üzerinde büyük tesiri olan bu zat, resim sahasında da kendisini destekledi. Resimde bilhassa peyzaj üzerinde çalıştı. Böylelikle Hâmid, resimde Ali Rıza Bey mektebine mensub sayılmakla beraber bu sahayı sonradan bırakmıştır. Yazı sahasında daha küçüklüğünde Hâfız Osman (1642 - 1698) ve Mustafa Râkım (1787 - 1825) mektebine dahil oldu. Zira Hâmid Bey'e göre, Abdüsselâm Efendi'nin yazı üslûbu, H. Osman ve M. Râkım'ın üslûbuna yakındır.

Diyarbakır'da idadîyi bitirdikten sonra 1906'da İstanbul'a gelen Hâmid, bir yıl Hukuk Fakültesi'ne devam ettiyse de içindeki san'at aşkı ve coğrafya hocası Cizreli-zâde Midhat Bey'in ısrarıyla, 1907'de kendini sanayî nefise mektebi (şimdi Güzel Sanatlar Akademisi)nde buldu; burada resim ve hâk şûbesine devam başladı. Bir yıl sonra 1908'de babasının vefatı onun güzel sanatlara devamına mani oldu.

Genç Hâmid, bu tarihten sonra hayatını kazanmak için çalışmaya mecbur oldu. Önceleri 1908'de Gülşen-i Maarif mektebinde resim ve yazı hocalığı yaptı ve güzel bir tesadüf eseri olarak sonradan meşhur bir hattat olan Halim Özyazıcı (1898-1964)'ya hocalık etti. Bir yıl sonra 1909'da münhal bulunan Rusûmat matbaası müdürlüğüne tayin edildi. 1910'da önce Mekteb-i Harbiye matbaası hattatlığında çalıştı, sonra Erkân-ı

İstanbul'da Şişli camiinin kapısındaki bu müsenna celi sülüs yazı, Hâmid'in şâheserlerinden biridir. Dikkat edilirse yazıda üç grup göze çarpar. Her grup ayrı bir güzellik taşımaktadır. Birincisi aşağıda «İnnema», ikincisi ortada «Elyevm» kelimesiyle başlar. Ortadaki yazı grubu âdetâ insan yüzünü andıran bir görünüşe sahiptir. En yukarıdaki yazı grubu daha küçük boyda yazılmıştır. Yazı müsenna adı verilen yazı tipindedir; yani sol taraf, sağ tarafın ters görünüşünden ibarettir. Pek beğenilen bu istif sonradan muhtelif kimseler tarafından yazdırılmış ve tezhib edilmiştir. Yazıdaki âyet Kur'ân'ın 9. suresinin 18. âyetinden alınmıştır.

Hattâtın sülûs «Besmele» ile nesih yazısını havi bir kıt'ası, Üstad Hâmid, bu kıt'ayı kendisinin icâzetnamesi telâkki etmektedir.

Harbiye-i Umumiyye matbaası serhattatı olan hocası Mehmed Nazif Bey (1846-1913)'in vefatı üzerine adı geçen matbaaya geçti. Orada yedi yıl çalıştı. Burada iken I. Cihan Harbi'nde, Yıldırım Orduları Grubu emrinde Berlin'e gönderildi; orada Alman genelkurmayı harita dairesinde harita üzerinde ihtisas yaparak bir yıl sonra İstanbul'a döndü.

1917'de bu vazifeden kendi arzusu üzerine ayrılan Hâmid Aytaç, Cağaloğlu'nda Kapalı Fırın karşısında «Hattat Hâmid Yazı Evi» adı ile bir dükkân açarak serbest çalışma hayatına geçti ve bu tarihten sonra artık yazı sahasında en güzel eserlerini vermeye başladı.

Burada bir yıl kadar kaldıktan sonra Hattat Ârif Hikmet Bey (ölümü 1918)'in vefatı üzerine onun dükkânını kiralamıştı. Burası, şimdi Babiâli caddesinde Afifab müessesesinin bulunduğu yer idi.

Burada da yedi yıl çalıştıktan sonra halen çalışmakta olduğu Reşid Efendi hanına nakletti.

Hâmid Bey açtığı bu atölyelerinde hem hattatlık yaptı; hem de çinkografi gravür-mühür ve etiket işleri ile meşgul oldu. Şimdi sadece hattatlıkla uğraşan Hâmid Bey, eski yazılar devrinde piyasayı enfes eserleriyle doldurdu. İsteyene yazı yazdı; arzu edene etiket, mühür ve monograf tertib etti. Bu devreye ait eserleri incelenirse san'at hayatımıza neler kazandırdığı daha iyi anlaşılır. Onun san'atında titizlik, dikkat ve nefaset göze çarpar. Bugün yaşanmış olmasına rağmen Reşid Efendi hanında duvarları levhalar, etiket ve kartvizit numuneleri ve maziye ait fotoğraflarla dolu olan küçük odasında hattatlıkla meşgul olan üstad, Türk hat tarihinin mümtaz bir simasıdır.

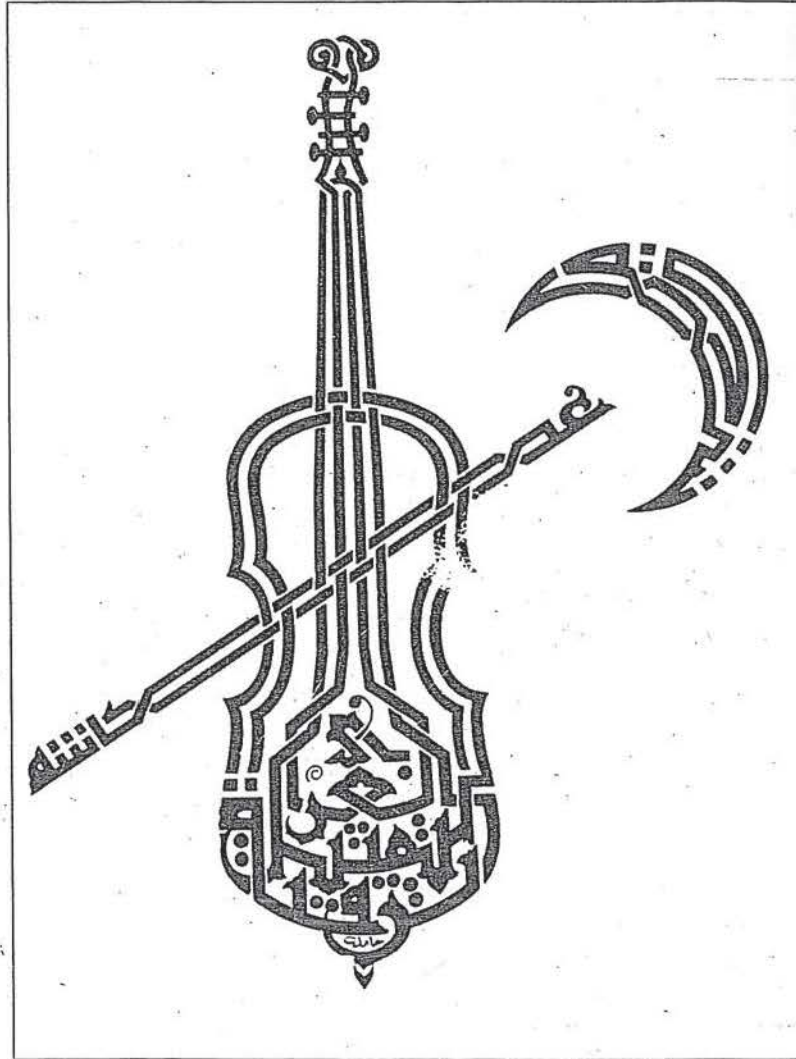
SAN'AT HAYATI

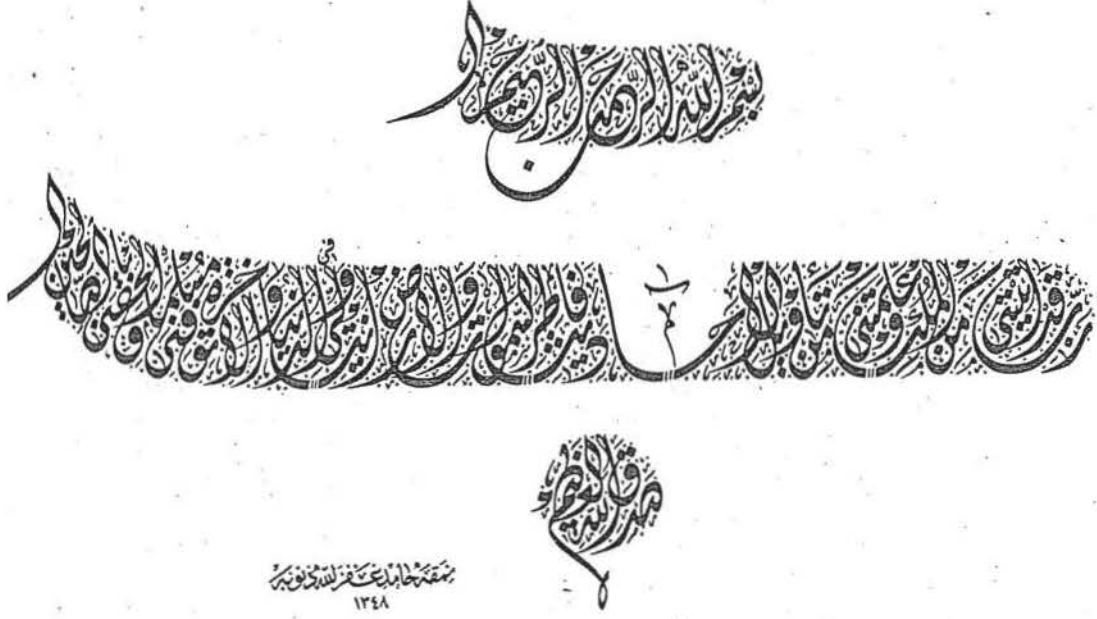
Hat san'atı, İslâm sanatları içinde en zor olanıdır. Zira san'atkârın elinde kamış kaleminden başka bir şey yoktur. Bu kalem hem cetvel, hem pergeldir, hem de harflere ait ölçüleri tayin edecek kıstâstır. Diğer san'atlardaki çeşitli âletlerin vazifesini hep bu kalem görür. Vaziyet böyle olunca hattatta iki ana haslet yani kabiliyet ve gayretin bulunması lâzımdır. Hat sanatı tarihinde bazı öyle müstesna kabiliyetler vardır ki, seneler-

ce bir hat ustasının önünde diz çöküp, bir şeyler elde edemeyenlerin hilâfına, pek az hoca görmek veya birkaç satır yazıyı kendine nümune ittihaz etmekle büyük üstadlar derecesine yükselmişlerdir. İşte Hâmid Aytâç bu tip bir sanat-kârdır.

Onun ilk yazı öğrenimi yukarda söylediğimiz gibi Diyarbakır'da başlamıştır. Bu şehrin yukarda adı geçen tanınmış hattatlarından ilk dersleri alan, Sülüs, Nesih ve Rik'a yazılarında ilerlemeye

Hâmid'in,
Kahire'de bir
tiyatro için Kûfi
yazıyla yazıp
tertip ettiği bir
kompozisyonu.
Tiyatronun adı
bir keman ve yay
şeklinde tertip
edilmiştir.
«Şirket» kelimesi
hilâl, «Ukâşe»
kelimesi yay,
«Tarkiyet-ut-
temsîl'il-arabî»
sözü de keman
şeklinde tertip
edilmiştir.
Kompozisyon
hakikaten
enteresandır.
Hattat Hâmid'in
bu tip buluşları
çoktur.

Hattâtın Celî divânî bir kıt'ası. Aslı üstâdın kendisindedir.

yüz tutan Hâmid, tahsilini ilerletmek için 1906'da İstanbul'a gelince kendini tam manasıyla yetişmesini temin edecek olan bir san'at mühiti içinde buldu. İslâm âleminde gelişen yazının bugün de olduğu gibi «Türk Yazı Mektebi» bölümünü temsil etmekteydi. Bu yüzden Hâmid'i Türk yazı mektebi çerçevesi içinde mütalaa etmek iktiza eder.

Hâmid Aytaç'ın günlük çalışmaları, onun muntazam olarak bir kimseden yazı öğrenmesine az çok mani oluyordu. O da zaten bu yüzden İstanbul'un namılı yazı üstadlarına ancak vakit buldukça gitmiş, daha ziyade onların yazılarına bakmak suretiyle san'atını ilerletmeye çalışmıştır. Asıl terakkisi ise, kendini tam olarak yazıya verdiği 1917 tarihinden yani yazı dükkânı açmasından sonradır.

İstanbul'da istifade ettiği hattatları daha doğrusu bu şehirde kabiliyetini nasıl geliştirdiğini şöyle anlatır: «Hocam yok dersem yeridir. Celî Sülûs denilen yazıyı Mehmed Nazîf Bey'e devam ederek ilerlettim. Sülûs ve Nesih yazısını bazan gittiğim Hattat Mektebi'nde hoca olan Hacı Kâmil Akdik'e bakarak geliştirdim. Zamanın meşhur tuğrakeşi İsmail Hakkı Altınbezer'i bir iki kere ziyaretine gittiğimde tuğra yaparken görmüştüm. El hareketlerini zihnime nakşederek tuğra yapmayı öğrendim. Bazan da bu hattatlar dükkâna gelirlerdi. Onların dükkânda karaladıkları yazılara bakarak istifade ederdim.»

Kırlangıç kanatlarının yayvan hareketlerini andıran Ta'lik yazıyı da hocasız öğrenmiş sayılır. Gerçi bir iki defa tanınmış hattat Hulûsî Efendi'ye gitmiş-

se de fazla devam etmek imkânını bulamamıştır. Ondan, elinde kalan alfabenin yarısını ihtiva eden tek satırlık bir meşktir. Kalan harfleri ta'lik yazan başka hattatlara bakarak kabiliyeti sayesinde öğrenmiştir. Hâmid'in yetişmesinde Mehmed Es'ad Yesârî (ölümü 1798)'nin de tesiri büyüktür. Bir gün gençliğinde hakkâk İsmail. Yümnî'nin Bayezit'te Sahaflar'daki dükkânının önünden geçerken içinde Yesârî'nin bir karalamasının fotoğrafını görür. Beğenirse de isteyemez. Fakat aklı orada kalan Hâmid, uzun bir zaman sonra dayanamaz, ister. Hakkâk da genç hattatı kırmaz, fotoğrafı verir. İşte elindeki bu iki kâğıt parçası ona hocalık eder. Bu sebeble onun Ta'lik yazısında hem Yesârî hem de bu yazıya en güzel şeklini kazandırmış olan Sami Efendi (1838-1912)'nin talebesi olan Hulûsî Efendi'nin tesiri görülür. Bizce Yesârî tesiri ağır basmaktadır.

Celî sülûs yazıda, Hâmid Bey ayrıca Sami Efendi'nin yazılarını kendine örnek tutmuştur. Ta'lik yazının son büyük ustası olan hattat Necmeddin Okay, hocası olan Sami Efendi'nin Yenicami çeşmesi (kitabesinin) kalıplarını Hâmid'e vererek onun Celî Sülûs'te terakkisine vesile olmuştur.

Celî Sülûs'te ise yine hocalarının yolu olup, Mustafa Râkım tarafından kurulmuş bulunan Râkım mektebi yolunda yürüyen Hâmid, devrimizde bu üslûbun güzel numunelerini vermiştir. Şişli Camii'nin yazıları bunun açık bir delilidir.

Yukarıda isimlerini söylediğimiz Sülûs, Nesih, Celî Sülûs ve Ta'lik'ten başka diğer yazı çeşitleri de vardır. Bunlar Muhakkak ile onun küçük boyda olanı Reyhan (Reyhânî), XV. yüzyıldan sonra tedricen ortadan kalkmış ve yerini Sülûs ve Nesih yazıya bırakmıştır. Ayrıca bir de Tevki ve küçüğü olan Rıkâ (icâze) adlı iki çeşit yazıdan bugün yalnız Rıkâ, icâze adıyla kullanılmaktadır. Bu saydığımız yazılar, Ta'lik müstesna

az çok aynı karakterde yazılardır. Hâmid Aytaç bütün bu yazıları da aynı kudrette yazacak bir san'atkârdır.

Türkler'in icâdı olan ve XV. yüzyıldan sonra görülmeye Dîvânî ve Celî Dîvânî yazılarını, bu yazıların son ustaları kuvvetinde yazan Hâmid, yine Türkler'in icâdı olan Rık'a yazısında da son büyük ustamızdır. Bu yazıyı Diyarbakır'da iken Mustafa Âkif Tutenk'ten öğrenmiş, Rık'a yazısında yukarıda ismini zikrettiğimiz meşhur hattat Halim Özyazıcı'yı yetiştirmiştir. Ayrıca devrimizin kabiliyetli bir Sülûs ve Nesih hattatı olan Mustafa Bekir Pekten de kendisinden Sülûs yazmış ve icâzetnâme almıştır. Halen atölyesine gelen gençler, kendisinden istifade etmektedirler.

Hâmid, Iraklı hattat Hâşim'in de yetişmesinde müessir olmuştur. Şöhreti İslâm ülkelerine ulaşan hattatımız son olarak İran Şehinşâhı Muhammed Rıza Pehlevî'nin tuğrasını tertip etmiştir.

Yazılarında önceleri asıl adı olan Musa Azmî veya sadece Azmî imzasını kullanmıştır. İstanbul'a geldikten sonra Hâmid müstear adını almış ve yazılarında imza olarak da bunu kullanmakta devam ettiği için bu adla tanınmıştır.

Hattatın mühim bir tarafı da etiket, mühür ve monogram tertibindeki maharetidir ki bazı numuneleri halen atölyesinde bulunmaktadır.

Sayırsız eserleri arasında mühimleri şunlardır:

Şişli Camii yazıları

Tarabya Camii kubbedeki yazı

Söğütlüçeşme camii kuşak Fetih sûresi

Moda Camii kuşak Fetih sûresi

Kartal Camii kuşak Nebe sûresi

Pendik Camii kapı levhaları

Sultan Hamamı Camii

Hacı Küçük Camii kuşak Nebe sûresi

Çan Camii (Balıkesir)

Mersin Camii kapı levhaları

Bunlardan başka şahıslara yazdığı birçok levhalar da bugün Türkiye'de veya dışarda evleri süslemektedir.